

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Om anvendelsen af Foucaults magtbegreb

Jørgensen, Kenneth Mølbjerg

Publication date:
2006

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Jørgensen, K. M. (2006). Om anvendelsen af Foucaults magtbegreb. (s. 1-30). Institut for Uddannelse, Læring og Filosofi, Aalborg Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- ? Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- ? You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- ? You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Om anvendelsen af Foucaults magtbegreb

Kenneth Mølbjerg Jørgensen

Ledelse og Filosofi

Nr. 4, 2006

© Kenneth Mølbjerg Jørgensen

Om anvendelsen af Foucault's magtbegreb

Ledelse og Filosofi, nr. 4, 2006

ISBN 87-91943-13-2

EAN 9788791943133

Published by
Danish Center for Philosophy and Science Studies
Aalborg University,
Fibigerstræde 10
9220 Aalborg OE
Denmark

www.think.aau.dk

Om anvendelsen af Foucaults magtbegreb

Content

Om anvendelsen af Foucaults magtbegreb.....	3
Formål	3
1. Indledning.....	3
2. Diskurs	6
3. Arkæologi.....	8
4. Genealogi	12
4.1. Wirkliche historie og traditionel historie	16
5. Magtbegrebet i organisationsteorien	17
5.1. Genealogi og magt	20
5.2. Nogle retningslinjer for studiet af magt	25
6. References	27

Formål

Artiklen argumenterer for, at anvendelsen af Foucaults magtbegreb er knyttet til analysen og problematiseringen af de værdier, som forandringsprocesser i organisationer og andre sociale sammenhænge hviler på. Mere præcist argumenteres der for, at magtbegrebet er udviklet i forhold til at konfrontere vores forestillinger om sandhed og rettighed med en solid samling historiske fakta. Formålet er at skabe nye åbninger og muligheder i den måde, vi opfatter virkeligheden på, inklusive vores forestillinger om sandt og falsk, godt og ondt, rigtigt og forkert, hvem vi er, og hvordan vi er blevet, som vi er.

1. Indledning

Knyttet til analysen af forandring er analysen af værdier. Værdier spiller en væsentlig rolle i enhver forandring. Værdier er en persons motiverende energi og grundlaget for at vælge og vurdere. Det omfatter hvad personer kan li', og hvad de ikke kan li' (Israelsen, Nørreklit & Nørreklit, 2002, pp. 5-6). På den måde er værdier associeret med motiver, hensigter, intentioner og interesser, følelser, passioner, vilje og energi. De er uundværlige i enhver forandringsproces. Uden værdier ville verden være kold, nøgtern og følelsesløs, og der ville således ikke være noget incitament til udvikling og forandring i organisationer eller andre sociale sammenhænge. Anvendelsen af instrumenter, teknikker, procedurer, systemer, tænkemåder, begreber, sætninger, formuleringer mv. til at konstruere vores verden ville være aldeles meningsløs uden værdier. Det er værdier, som gør det muligt at vurdere konsekvenserne som rigtige eller forkerte, gode eller onde, passende eller upassende mv. Værdier har derved at gøre med spørgsmål omkring *sandhed* – dvs. hvad der er rigtigt og passende – og dermed også *rettighed* – dvs. hvad der er den retfærdige fordeling af rettigheder og forpligtelser.

Værdierne er altså et væsentligt aspekt af enhver forandringsproces. Når der handles, er det med baggrund i bestemte intentioner, hvad enten disse er bevidste og eksplicitte eller – som

værdierne langt oftere er – ubevidste og tavse. Der er således ikke nogen modstrid mellem værdier og politik. Et fænomen som er strålende belyst i Latours historie om Aramis, hvor han i lighed med den ovenstående pointe påpeger at "...a historian of technology ought to work back towards that origin and replace it with groups, interests, intentions, events, opinions." (Latour, 1996, p. 18). På denne måde er værdier meget væsentlige i enhver social forandring. Værdier er imidlertid også problematiske. Problematikken knytter sig til, at værdier – selvom de oftest er ubevidste og tavse – befinder sig alle vegne. De kommunikerer via de teknikker, instrumenter mv., vi tager i anvendelse, ligesom de kommunikerer igennem vores sproglige begreber. På samme tid som værdierne er produktive og skaber udvikling er vi også fanget af vores værdier. Derved bliver det vanskeligt at problematisere, sætte spørgsmålstejn og lære på en radikalt anderledes facon, fordi alt hvad vi møder og får fortalt i verden bekræfter vores forestillinger om den.

I denne artikel udvikles en metode, som kan bidrage til at håndtere denne problemstilling. Denne metode er baseret på Foucaults magtbegreb. Der argumenteres for, at det netop er i forhold til denne problemstilling, at magtbegrebet er udviklet. Metoden er simpel, idet den handler om at konfrontere vores forestillinger og idealer om verden – vores værdier - med en solid samling historiske fakta. Ønsket er at analysere og problematisere vores værdier. Det er ikke et forsøg på at løse problemstillingen - den vil altid være der i et vist omfang. Det er imidlertid et forsøg på at skabe andre perspektiver og dermed nye åbninger i forhold til, hvordan vi forholder os i verden. Det er således et forsøg på at åbne sig mod verden og komme ud af de lænker, som vi fastholdes i. Det er hvad Kendall & Wickham kalder "suspension of judgement" (1999, pp. 10-13). Som det også påpeges er det ikke så meget udfaldet af denne proces, som er vigtig. "It is the process of attempting to escape the grid of second-order judgements, which is central to Foucaultian historical methods...." (Kendall & Wickham, 1999, p. 13). Det er det ægte forsøg på at være åben, som er vigtigt.

Brugen af historien til at analysere og problematisere værdier og dermed vores forestillinger om sandhed og rettighed, relaterer sig til tre forskellige men indbyrdes sammenhængende aspekter ved vores værdier. Den første kaldes parodisk (parodic) og omhandler at komme ind under historien med henblik på at afsløre den traditionelle historieskrivning med dens prototyper, heltefigurer, riddere mv. som en forklædning og en maskerade (Se Foucault, 1984, pp. 93-94). Problemet er således, at handlinger sløres og indhyles i et spind af historier, myter, sagn, fortællinger mv. som tjener til at legitimere visse opfattelser af sandhed og rettighed, uden at disse understøttes af de faktiske begivenheder. Denne brug af historien vil således forsøge at komme bagved myter, legitimeringer og indbildte sandheder, netop fordi at de forhindrer "...access to the actual intensities and creations of life" (Foucault, 1984, p. 94).

Den anden relaterer sig til vores identitet og kaldes *dissociative*. Denne brug er kendetegnet ved "...the systematic dissociation of identity" (Foucault, 1984, p. 94). Dette er nødvendigt, fordi den identitet, som vi forsøger at integrere til en enhed i virkeligheden er pluralistisk. "...it is plural; countless spirits dispute its possession; numerous systems intersect and compete" (Foucault, 1984, p. 94). Dette gør det muligt at konstruere en mere nuanceret fortælling om os selv, og hvem vi er og hvor vi kommer fra inklusive de mørkere sider af vores historie og giver således et mere nuanceret grundlag i forhold til at vurdere, bedømme og legitimere.

Den tredje er *sacrificial* og relaterer sig til "objektiv sandhed." Denne brug af historien omhandler "...the sacrifice of the subject of knowledge" (Foucault, 1984, p. 95). Der

hentydes her til myten om den traditionelle historie som værende tom for passioner og følelser og tilegnet sandheden. I modsætning hertil vil denne brug af historien påvise det modsatte.

”But if it examines itself and if, more generally, it interrogates the various forms of scientific consciousness in its history, it finds that all these forms and transformations are aspects of the will to knowledge: instinct, passion, the inquisitors devotion, cruel subtlety, and malice” (Foucault, 1984, p. 95).

Dette er altså spørgsmål om at undergrave myten om at vores forestillinger om verden inklusive vores forestillinger om godt og ondt er de ultimativt sande og objektive. Al viden er derimod associeret med specielle følelser, passioner, hensigter, intentioner og interesser. Dette omtales som ”the will to power” (se Foucault, 1984, p. 89) eller ”the will to knowledge” (se Foucault, 1984, p. 95), som igen henter sin inspiration i Nietzsche (se Nietzsche, 1992, pp. 514-515). Viljen sætter sig igennem i produktionen af viden. og derfor er viden er alt andet end nøgtern, objektiv og værdifri. Den er gennemsyret af værdier, passioner og hensigter, men som jo føres frem i en stadig konfrontation med andre værdier, passioner og hensigter. Indlejret i produktionen af viden er således også vold, blod, konflikter, dominans og slaveri og ikke nødvendigvis frihed, lighed og broderskab (se Foucault, 1984, p. 96). Det centrale er altså se forandring som drevet frem af mennesker med forskellige passioner, hensigter, intentioner, interesser og følelser i øvrigt.

De tre typer involverer en brug af historien, som er konsistent med formålet, nemlig at de med Foucaults ord støder og ryster fundamentet, nemlig vores værdier. Det angiver også et karakteristisk kendetegn ved Foucaults metoder og magtbegreb, nemlig at de først og fremmest er kendetegnet ved en speciel brug af historien (se også Alvesson, 1996, p. 95). Ønsket er at adskille forbindelsen mellem den traditionelle historie og hukommelsen i den forstand, at Foucault igennem sit magtbegreb ønsker at konstruere en alternativ hukommelse (Se Foucault, 1984, p. 93).

Dette er en anderledes måde at benytte magtbegrebet på, end hvad der ellers fremgår af litteraturen. Her refererer jeg specielt til mit eget felt, som er organisationslitteraturen. Her er der efterhånden ganske mange forfattere, som beskæftiger sig indgående med Foucault. Dette gælder navnlig australske og engelske forfattere, som skriver indenfor feltet ”organizational discourse.” Af eksempler kan nævnes Burrell, (1998), Hardy & Clegg (1996), Clegg (1989, 1998), Hardy & Leiba-O’Sullivan (1998), McKinlay & Starkey (1998) og Hardy and Philips (2004). Dette har ført til væsentlige indsigter om, hvordan magtbegrebet kan anvendes (se afsnit 5.2) i forhold til organisationsteorien. Det er ikke fordi denne anvendelse er forkert. Magtbegrebet er under alle omstændigheder så komplekst, at det ikke giver mening kun at fortolke og anvende magtbegrebet på en måde. Jeg mener dog, at magtbegrebet anvendes i et for snævert perspektiv. Dette har bund i navnlig to overvejelser, som har udgangspunkt i Foucaults egen formulering, nemlig at sigtet ikke er

”...at arbejde sig frem ikke så meget til en magts ”teori” som til en magts ”analytik”: det vil sige henimod afgrænsningen af det specifikke område, som magtforholdene udgør, og bestemmelsen af hvilke redskaber der muliggør analysen af det.” (Foucault, 1978, p. 94).

Den første overvejelse har altså forbindelse med, at forståelsen af Foucaults magtbegreb er at forstå og anvende en bestemt magtanalytik. En magtanalytik, som er kendetegnet ved en non-essentiell bottom-up analyse af magtforholdene i sociale sammenhænge. Dette hænger

sammen med den anden overvejelse, nemlig at Foucaults magtbegreb ikke kan ses uafhængigt af Foucaults metoder, den såkaldte arkæologi (Foucault, 1995), som senere udvikler sig over i den såkaldte genealogi (Se Foucault (1980, 1984) og Jørgensen (2002) for en nærmere omtale af genealogien). Denne pointe følges helt til enden i denne artikel, idet der argumenteres for, at magtbegrebet er en operationalisering af genealogien. Det er ikke den anden vej omkring. Som en konsekvens vil vi også få en anden opfattelse af, hvad magt er, og hvad magtbegrebet skal bruges til. Det er denne sammenhæng mellem Foucaults metoder og hans magtbegreb, som er afgørende for, at jeg påstår, at hans interesse med magtbegrebet er den kritiske analyse af værdierne, som de kommer til udtryk i vores idealer og forestillinger om sandhed og retlighed. Det er en sammenkædning, som jeg ikke har set så klart hos andre forfattere med undtagelse af Haugaard (1997) og Flyvbjerg (2001, 1991a, 1991b).

I organisationsteorien er denne sammenhæng ikke belyst i særlig høj grad. I næsten alle beskrivelser af Foucaults begrebsapparat gøres der opmærksom på sammenhængen mellem genealogi og magt (Se for eksempel Mckinlay & Starkey, 1998, p. 1. Burrell, 1998, pp. 17-18) men alligevel er det meget sjældent at denne sammenhæng beskrives uddybende. Konsekvenserne kan meget vel være, at vi let misforstår hans ærinde med magtbegrebet, at radikaliteten i magtbegrebet forsvinder, og at magtbegrebet ikke bruges der, hvor det er bedst, nemlig til konkrete analyser af praksis.

Artiklen er søgt opbygget nedefra og op. Den beskæftiger sig med fire centrale elementer, som går igennem Foucaults forfatterskab: *diskurs*, *arkæologi*, *genealogi* og *magt* (Se også Kendall & Wickham, 1999, kap. 2, som anvender denne opdeling). Dette afspejler den centrale tanke at for at forstå Foucaults magtbegreb, må man tage udgangspunkt i nogle af de centrale begreber, som magtbegrebet bygger på. Vi starter altså med diskursbegrebet, bevæger os over i arkæologien, dernæst i genealogien for til sidst at ende i magtbegrebet.

2. Diskurs

Det første centrale element i Foucaults begrebsapparat er begrebet *diskurs*, som er synonymt med viden. Med andre ord anvendes ordet diskurs som en måde at forholde sig i verden på inklusive en bestemt opfattelse af sandhed og retlighed. Begrebet diskurs er i sig selv vanskeligt og kan virke umiddelbart forvirrende, da Foucault bruger det i mange forskellige sammenhænge og kæder det sammen med mange andre begreber. Som eksempler kan nævnes begreberne diskursive relationer, diskursive objekter, diskursive praksisser mv. I arkæologien (Foucault, 1995) er det gennemgående begreb diskurs, mens han i genealogien – tydeliggjort i essayet *Two Lectures* (Foucault, 1980) – bruger begrebet praksis. Dette er jo et interessant skifte, og som påpeget af Flyvbjerg i hans beskrivelse af metodiske retningslinjer for fronetisk forskning – en beskrivelse som i høj grad er baseret på Foucault – er disse retningslinjer kendetegnet ved at sætte praksis før diskursen (Flyvbjerg, 2002, p. 134). I denne sammenhæng kan vi også inddrage Kendall & Wickhams (1999, p. 39) diskussion om hvorvidt vi overhovedet bør bruge begrebet diskurs, idet det er en kilde til betydelige misforståelser (her benyttes et argument fra et upubliceret arbejdspapir af Ian Hunter) og har ført til et overdrevent fokus på lingvistik og sprog. Denne årsag kan meget vel ligge bag skiftet i begrebsbrugen, men i virkeligheden mener jeg ikke, at der er nogen praktisk forskel, idet det væsentlige er at se det diskursive i forhold til den kontekst, hvori det indgår.

Det betyder, at begrebet det non-diskursive er vigtigt i forhold til at forstå begrebet diskurs i den forstand, at begrebet diskurs er forholdet mellem det diskursive og det non-diskursive. Det diskursive og det non-diskursive kan dermed ikke forstås uafhængigt af hinanden. Dette

forhold benævnes også som forholdet mellem det synlige og det sigelige (se også Kendall & Wickham, 1999, pp. 40-41), eller forholdet mellem objekter og talende subjekter (se Latour, 1996, p. VIII). Det centrale er altså, at begrebet diskurs omfatter både det diskursive og den kontekst, hvor det diskursive indgår. Dette gælder ikke blot for selve forståelsen af diskursen men også for selve opståelsen af diskursen. Det diskursive og det non-diskursive er dialektiske i den forstand, at de gensidigt betinger hinanden, udvikler hinanden men alligevel er gensidigt udelukkende. Denne opfattelse af begrebet diskurs kan virke forvirrende men er egentlig ret simpel. Dette understreges også af Kendall & Wickham i forbindelse med deres diskussioner om, hvad der menes med at klargøre betingelserne der gjorde en bestemt historisk hændelse mulig.

”...all it suggests is that we need to describe the various bits and pieces that had to be in place to allow something else to be possible (and note here how this rather careful formulation allows you to avoid even the the remotest suggestion that the emergent event or knowledge or whatever was necessary).” (Kendall & Wickham, 1999, p. 37)

Med andre ord er måden at tale på – dvs. det diskursive - betinget af bestemte materielle konditioner, ligesom det er betinget af, hvad der er sagt og skrevet før. I den forstand er forholdet mellem det diskursive og det non-diskursive et produktivt forhold. Et eksempel er *Discipline and Punish* (Foucault, 1979), hvor bestemte udtryksformer og måder at tale om kriminalitet på producerer bestemte teknikker og institutioner som for eksempel ”the panopticon, som til gengæld producerer nye udtryksformer og italesættelser. Et andet eksempel er *Seksualitetens Historie* (1978), hvor nye udtryksformer og talemåder om sex producerer teknikker og arkitekturer som skolelokalet, som til gengæld producerer nye talemåder om sex. Det centrale er således at det diskursive kun er del af en materiel praksis. Diskurs skal således forstås som et netværk af relationer mellem udtryksformer, begreber, aktører, aktiviteter, teknikker, institutioner mv.

Det diskursive er således grupper af begreber og udtryksformer og deres relationer. Det er en måde at tale om verden på, og det indeholder en måde at forstå, tilnærme sig og løse problemer på. Diskursens funktion er altså ikke blot at kommunikere, det er også at klassificere, at adskille, at evaluere og at måle. Den indeholder også forklaringer, repræsentationer og legitimeringer af verden. *Det non-diskursive* inkluderer sådanne ting som instrumenter, teknikker, institutioner (hospitalet, fængslet, laboratoriet), arkitekturer, specifikke objekter og instrumenter for verifikation, former for arbejdsdeling, maskiner, systemer, værktøjer, statistiske data etc. I Foucaults betydning indeholder begrebet imidlertid også mennesker og kroppe, hvilket fremgår af en række tekster, hvor det diskursive arbejder i forhold til at forstå, analysere og kontrollere galskab (Foucault, 1967), kriminalitet (Foucault, 1979) og seksualitet (Foucault, 1978). Forholdet mellem det diskursive og det non-diskursive er altså centralt i forhold til at forstå begrebet diskurs i Foucaults skrifter, og det er altså ensbetydende med, at udtryksformer og talemåder altid må forstås i forhold til betingelserne for deres opståen.

Men der er et andet aspekt indeholdt i dette, som måske ikke er tilstrækkeligt belyst i det ovenstående, nemlig aspektet *historicitet*. Dette aspekt betoner, at diskursen ikke kan forstås uafhængigt af, hvad der er sagt og sket tidligere. Der er grund til her at vende tilbage til citatet fra Kendall & Wickham. Mere specifikt skal vi bemærke, hvad der bliver sagt i parentes, nemlig at formuleringen gør det muligt at undgå at tale om en bestemt historisk hændelse som *nødvendig*. Fordi historiske hændelser er ikke nødvendige men netop kun *mulige*. Det er også

i den forstand at vi skal forstå Kendall & Wickhams argument "...Look for contingencies instead of causes" (1999, p. 5-9), hvilket netop betoner den karakter som både arkæologien og genealogien har, nemlig at den ikke ser historien som gennemsyret af en bestemt rationalitet, som presser bestemte typer af hændelser igennem – et argument som vil blive udført i de kommende afsnit. Det er vigtigt at betone historiciteten i forhold til, hvordan vi opfatter begrebet forandring inklusive forandring i organisationer. Det betoner, at hvad der er sagt og sket tidligere er en del af betingelserne for at gøre det muligt, at en bestemt hændelse indtræffer. Men når forskeren kigger efter "contingencies instead of causes," betyder det reelt at han/hun ikke opfatter denne hændelse som en nødvendig hændelse i den forstand, at det er den eneste hændelse, som kan forekomme. På denne måde er historiske hændelser *begrænsende* for, hvad der kan ske efterfølgende, men det implicerer ikke en *lukning* i den forstand, at den gør bestemte hændelser nødvendige. Der er med andre ord altid muligheder for, at der kan ske noget andet, end det der rent faktisk sker. Forandring er altså ikke kausal men er kontingent og dermed afhængig af de hændelser, som er gået forud. Denne pointe er enorm vigtig for hele Foucaults forfatterskab, fordi han aldrig, mig bekendt, forlader dette helt fundamentale udgangspunkt.

3. Arkæologi

Foucaults begrebsapparat er som før nævnt udviklet i forhold til at konfrontere vores værdier med historiens nådesløse kritik. Det første element i denne strategi er arkæologien, som beskrives i hans første metodiske hovedværk *The Archaeology of Knowledge* (1995). I denne bog kommer historiciteten til udtryk i hans stædige understregning af begrebet *discontinuity* (Se Foucault, 1995, pp. 4-6) i forhold til videnskaber, hvis formål er at skabe kontinuitet og totalitet på tværs af tid og sted. Hans holdning her kalder han selv en antividenskabelig holdning (Foucault, 1980, p. 83). Han vender sig her mod tilgange som har til formål at gentænke forskelligheden i form af det samme (Foucault, 1995, p. 21). Foucault anbefaler at i stedet for at tillægge hændelser en "...unqualified spontaneous value" (Foucault, 1995, p. 22) må vi acceptere, at i udgangspunktet "...they concern only a population of dispersed events." (Foucault, 1995, p. 22). Hvad der menes er således, at vi må forsøge at forlade ethvert teoretisk udgangspunkt og acceptere at de hændelser, vi studerer i bund og grund kun udgør en population af *forskellige* hændelser. Dette er et led i et forsøg på at befri hændelser fra enhver teoretisk infektion. Senere i *The Archaeology of Knowledge* beskriver han det som om, at vi ledes mod "...the project of a pure description of discursive events as the horizon for the search for the unities that form within it" (Foucault, 1995, p. 27). Heri siger han så to ting. Han karakteriserer for det første arkæologien som en ren beskrivelse af diskursive hændelser. For det andet er det et led i en søgen efter "enheder," hvilket jeg vil vende tilbage til. En tredje central pointe i forbindelse med denne rene beskrivelse af disse diskursive hændelser er, at disse må ses i den konkrete historiske kontekst, hvori de opstår for at bestemme betingelserne for deres eksistens. Dette omtales således:

"The analysis of the discursive field is orientated in a quite different way, we must grasp the statement in the exact specificity of its occurrence; determine its conditions of existence, fix at least its limits, establish its correlations with other statements that may be connected with it, and show what other forms of statements it excludes." (Foucault, 1995, p. 28).

Efter disse indledende overvejelser vil jeg så vende tilbage til ovennævnte pointe, at denne rene beskrivelse af diskursive hændelser er et led i søgen efter "enheder" eller "discursive formations," som han også kalder dem (se Foucault, 1995, pp. 31-39). Om disse stiller han spørgsmålet: "But what are these unities? (Foucault, 1995, p. 31) eller "...on what unity they

could be based?" (Foucault, 1995, p. 37) i relation til enheder som "politisk økonomi", "biologi", "psyko-patologi." Dette er tilsyneladende en modsigelse, idet han først benægter eksistensen af enheder og så alligevel taler om enheder. Men i arkæologien er dette ikke enheder i den traditionelle videnskabelig forstand, idet enheder er meget mere løse, inkonsistente, usammenhængende og ligefrem selvmodsigende strukturer (se Foucault, 1995, p. 37 for en nærmere diskussion). Der er altså med andre ord tale om enheder i en nogen anden form end den form som associeres med "...science", "ideology", "theory", or "domain of objectivity" (Foucault, 1995, p. 38). I stedet foreslår Foucault formuleringen "systems of dispersion" (Foucault, 1995, p. 37) som han bruger til at definere begrebet "discursive formation."

"Whenever one can describe, between a number of statements, such a system of dispersion, whenever between objects, types of statement, concepts, or thematic choices, one can define a regularity (an order, correlations, positions and functionings, transformations), we will say, for the sake of convenience, that we are dealing with a discursive formation..." (Foucault, 1995, p. 38).

En diskursiv formation er altså med andre ord formationer, hvor der er et vist system i spredningen. Der er et vist mønster imellem forskellighederne, transformationerne, skiftene mv. Det er ikke et mønster i form af én gennemgående sandhed men et mønster i den måde formationen udvikler sig på, uden at der er tale om én sandhed. Denne orden eller logik kaldes også "rules of formation," som defineres ganske enkelt som betingelserne for eksistens i en given diskursiv division.

"The conditions to which the elements of this division (objects, mode of statement, concepts, thematic choices) are subjected we shall call the rules of formation. The rules of formation are conditions of existence (but also of coexistence, maintenance, modification, and disappearance) in a given discursive division." (Foucault, 1995, p. 38).

Denne ide om "rules of formation" forfølges således i kapitlet *The formation of objects* i *The Archaeology of Knowledge*. Heri diskuteres om disse kan gives et reelt indhold (Foucault, 1995, p. 40). Objekter skal her forstås i betydningen af objekter for viden, såsom for eksempel galskab og seksualitet mv. At der er tale om et mønster, som ikke går igen eller en sandhed, som ikke gennemtrænger alt er synligt her, da beskrivelsen af objekterne i virkeligheden er beskrivelser af, hvordan objekterne hele tiden forandrer sig og åbner veje for dannelsen af nye objekter. Når Foucault taler om "rules of formation" i forhold til dannelsen af objekter, så taler han om de forskellige omstændigheder, som gør, at bestemte diskurser kommer til at indtage den rolle, som de kommer til at indtage, herunder hvorfor nogle bliver dominerende og får status af sandhed, hvorfor nogle forsvinder og regnes som illegitime mv. Når Foucault stiller spørgsmålet "Is it possible to lay down the rule to which their (objektets) appearance was subject?" (Foucault, 1995, p. 41), mener han altså med andre at beskrive de omstændigheder som gjorde at bestemte diskurser blev dominerende, mens andre forsvandt.

I forhold til at besvare spørgsmålet nævnes tre metodiske forholdsregler: For det første må vi kortlægge "...the first *surfaces* of their *emergence*" (Foucault, 1995, p. 41), hvor objektet første gang gøres til genstand for kategorisering og begrebsliggørelse i forhold til grader af rationalitet og teoritype. Det er med andre ord et forsøg på at beskrive hvor diskursen kommer fra, hvor anvendes den første gang, i forhold til hvilke typer af problemstillinger. For det andet må vi beskrive "...the *authorities of delimitation*" (Foucault, 1995, pp. 41-42), som

handler om at beskrive hvordan forskellige institutioner og aktører anerkendes som dem, som har retten til afgrænse, definere, navngive og etablere og formgive et objekt. Dette er altså et spørgsmål omkring, hvem og hvordan nogen får den legitime ret til at definere sandhed indenfor feltet. Endelig for det tredje må vi analysere "...the *grids of specification*" (Foucault, 1995, p. 42), som er de filtre som tages i anvendelse, når forskellige typer – galskab, seksualitet mv. – skal divideres, kontrasteres, relateres, regrupperes, klassificeres mv., hvilket altså omhandler selve diskursens indhold.

Men sådanne beskrivelser er ifølge Foucault ikke i sig selv nok, da der kun vil være tale om enkeltstående beskrivelser af diskursens objekter. Der er således ikke tale om hvilke relationer, der eksisterer imellem dem. Dertil kommer, at de aktører som udøver diskursen i forhold til objekterne heller ikke er de skyldige. Det er ikke dem, der har fundet på det. Dette peger tilbage til det samme punkt. Problemet beskriver han som at finde ud af, hvordan bestemte diskurser blev mulige.

"Such facts lie beyond the grasp of contemporary research: indeed the problem is how to decide what made them possible, and how these "discoveries" could leave to others that took them up, rectified them, modified them, or even disproved them." (Foucault, 1995, p. 43).

Formålet er altså med andre ord at finde ud af, hvordan bestemte diskurser blev mulige, og hvad der gør det muligt at udøve diskursen på den måde, den udøves på. At finde ud af dette er at afdække en kompleks gruppe af relationer (Foucault, 1995, p. 44), som er etableret mellem institutioner, økonomiske og sociale processer, adfærdsmæssige mønstre, normsystemer, teknikker, klassifikationstyper, måder at karakterisere på (Foucault, 1995, p. 45).

Formålet med arkæologien er altså at afdække betingelserne for, hvordan bestemte diskurser opstod, hvad der gjorde dem mulige, hvorfor de voksede og hvorfor de forandrede sig. Foucault tager således ikke stilling til, hvorvidt disse diskurser er sande, eller hvorvidt en diskurs er mere sand end en anden. Det er slet ikke dette, som er formålet. Det er ikke diskursens objektive sandhedsværdi, som er af interesse men diskursen som en historisk betinget måde at tale om og forstå objekter på og på denne måde forsøge at rette et kritisk lys mod diskursens operation i stedet for at tale om objekter og diskurser som gennemsyret af bestemte fundamentale sandheder.

"To define these *objects* without reference to the *ground*, the *foundation of things*, but by relating them to the body of rules that enable them to form as objects of a discourse and thus constitute the conditions of their historical appearance." (Foucault, 1995, pp. 47-48).

Og hermed er vi ved selve formålet ved arkæologien, et formål som gentages i forhold til genealogien og analysen af magtforhold. Det er nemlig at sætte spørgsmålstejn ved de eksisterende diskurser ved at vise, hvordan de opstod, og hvorfra de kom (the first surfaces of their emergence) og ved at vise, hvordan de opnåede deres legitimitet (the authorities of delimitation) og deres konkrete operation og indhold (the grids of specification). Det er altså at forstå, at den måde, vi taler om og forstår hændelser, hele tiden er betinget af nogle tidligere begivenheder og altså ikke er udtryk for en fundamental sandhed. Så her er der allerede grundlæggende elementer af, hvad han senere omtaler i forbindelse med hans magtbegreb (se afsnit 5), idet han ønsker at sætte spørgsmålstejn ved de forestillinger om

sandhed og legitimitet (retten) igennem den arkæologiske analyse. Formålet er altså at sætte spørgsmål ved diskursen indefra. I forhold til dette har han tre mere konkrete metodiske retningslinjer i forhold til at analysere bestemte situationer.

Det første spørgsmål Foucault stiller her er således *hvem* der taler. Hvem, iblandt alle talende individer, har fået tildelt retten til at bruge denne form for sprog. Hvem er kvalificeret til at gøre dette. Hvem får fra den hans egenart, hans prestige og fra hvem får han sikkerhed eller formodning om, hvad han siger er sandt. Hvad er det individs status, som – alene – har retten, sanktioneret ved lov eller tradition, juridisk defineret eller spontant accepteret, til at udføre en sådan diskurs (Foucault, 1995, p. 50). Igen vedrører det selve legitimiteten af diskursen, og den position som vedkommende får i diskursen. Dette er også i den anden forholdsregel, som handler om at beskrive de *institutionelle fora* fra hvilke et individ, for eksempel en læge, udfører hans diskurs, og fra hvilken diskursen opnår sin legitimitet og mål for sin anvendelse (Foucault, 1995, p. 51). Her beskrives altså de institutioner, som individer er en del af og er med til at den enkelte kan tale med en vis vægt bag ordene. Endelig for det tredje må vi beskrive de *positioner*, som det er muligt for individet at indtage i de konkrete situationer i relation til de forskellige domæner eller grupper af objekter. Hvad er det for en rolle, som er muligt for individet at indtage (Foucault, 1995, p. 52). Med disse tre retningslinjer stilles der mere fokus på de aktører og deres indbyrdes relationer i forhold til specifikke situationer.

I arkæologien præsenteres altså grundlæggende elementer af Foucaults metoder, og som han fører med over i genealogien og magtbegrebet. Man kan ligefrem sige, at væsentlige elementer af arkæologien er implicit i genealogien og magtbegrebet. Disse elementer omhandler selve metoden til at analysere forandring i sociale sammenhænge. Begreberne omkring historicitet og hans ideer om at gå tilbage til rødderne for at sætte spørgsmålstejn ved diskursen sandhed og legitimitet er markante dele af arkæologien. Hans ideer omkring ”discontinuity” og om at bygge analysen op nedefra og på en så åben facon som muligt er ligeledes markante i arkæologien. Ligeledes opererer han i arkæologien også med de forskellige muligheder som diskurser har i forhold til at definere sandhed og rettighed. De spørgsmål som stilles i arkæologien er også umiddelbart relevante i forhold til genealogien og magtbegrebet. Det drejer sig om de konkrete spørgsmål såsom: Hvor kommer diskursen fra (the first surfaces of their emergence)? Hvordan får visse personer retten til at definere, navngive, etablere og vurdere (the authorities of delimitation)? Hvad er diskursens indhold (the grids of specification)? Under hvilke betingelser er diskursen mulig? Hvem taler? Fra hvilke institutionelle fora udføres diskursen? Hvilke positioner er mulige for individer at indtage i forhold til diskursen? Disse simple spørgsmål er relevante i enhver social forandring og er også umiddelbart anvendelige i forhold til genealogien og magtbegrebet. Der er således ikke nogen decideret modsætning mellem arkæologien og de metoder og begreber, Foucault senere anvender. Som omtalt tidligere er genealogien og magtbegrebet en videreudvikling af de tanker, som Foucault gør sig i arkæologien.

Dette skal ses i lyset af, at der er nogle sider ved arkæologien, som virker forvirrende og flertydige i forhold til Foucaults hensigter. Vi har tidligere omtalt problemet i forhold til at anvende et begreb som diskurs, hvilket kunne lede læserne til at lægge for stor vægt på lingvistik og sprog (se afsnit 2). Og der er flere eksempler i tillæg til det faktum at *The Archaeology of Knowledge* forekommer meget tung, meget svær og meget teoretisk. Efter kritikken af videnskabernes diskurser for at være unitære, systematiserende og totaliserende, virker det forvirrende, at de alternative begreber som Foucault præsenterer er begreberne ”discursive formation,” ”rules of formation” eller ”systems of dispersion.” Dette kan meget vel fortolkes som at Foucault rent faktisk leder efter det samme i forskellige og spredte

hændelser. Med andre ord kan det argumenteres for, at vi kan vende Foucaultss argumentation mod videnskabernes diskurs, mod Foucaults egen diskurs, da han på sin vis selv søger systematikkerne og det styrende. Dette gør på sin vis også arkæologien meget statisk (jf. Haugaard 1997). For det tredje kan den påståede "renhed" virke forvirrende i forhold til formålet. Den beskrives som en ren beskrivelse af diskursive hændelser, som en ikke-fortolkende og som en systematisk genskrivning af historien (se Foucault, 1995, pp. 138-140). Dette betyder, at taktikken eller hensigten med de arkæologiske beskrivelser vil blive uklar. Med andre kan vi sige, at Foucault med arkæologien reelt ikke har nogle klare hensigter, hvis vi skal følge hans argumentation hele vejen. Hensigterne vedrørende at sætte spørgsmålstejn ved vores idealer og forestillinger om sandhed og rettighed er med andre ord højst implicit i den arkæologiske beskrivelse. Hvorvidt dette er nogle af årsagerne til, at Foucault videreudvikler arkæologien med genealogien og magtbegrebet får vi nok aldrig klart at vide. Men vi kan i hvert fald konstatere, at med disse sidstnævnte begreber får han mere taktiske begreber, hvor hensigterne er klarere end de er i arkæologien.

4. Genealogi

At se genealogien som en taktisk videreudvikling af arkæologien er ikke tilfældig, idet Foucault faktisk beskriver forholdet mellem hans metoder på denne måde.

"If we were to characterise it in two terms, then "archaeology" would be the appropriate methodology of this analysis of local discursivities, and "genealogy" would be the tactics whereby, on the basis of the descriptions of these local discursivities, the subjected knowledges which were thus released would be brought into play" (Foucault, 1980, p. 85).

Her beskrives genealogien som en taktik, hvori de arkæologiske beskrivelser af lokale diskursive elementer sættes i spil. Dette gælder navnlig, at det bliver meget klart, at Foucault har til hensigt – via genealogien og senere magtbegrebet – at sætte spørgsmålstejn ved vores værdier. Genealogi bruges som beskrivelse af Foucaults metoder i forhold til *Discipline and Punish* (1979) og *Seksualitetens historie* (Foucault, 1978), som periodemæssigt falder senere end for eksempel *Madness and Civilization* (1967) og *The Order of Things* (1971). Der er imidlertid en meget tidlig beskrivelse af genealogien i artiklen *Nietzsche, Genealogy, History* (1984), som første gang udkommer i 1971 (se note i den samme artikel, p. 76). Som titlen antyder er det også heri, at Foucault beskriver de metodiske rødder som værende Nietzsches skrifter. Det er blandt andet også Nietzsche som oprindeligt første gang bruger betegnelsen "grå" om genealogien (Nietzsche, 1992, p. 457. Se også omtalen i Jørgensen, 2002, p. 42, og Flyvbjerg, 2001, pp 113-114), hvilket ikke fremgår tydeligt af *Nietzsche, Genealogy, History*, selvom Foucault indledningsvis karakteriserer genealogien som grå (Foucault, 1984, p. 76).

Artiklens betydning i forhold til at forstå Foucaults hensigter og måde at arbejde på kan ikke overvurderes. Det skyldes navnlig, at det er meget få steder, hvor forbindelsen til Nietzsche beskrives så indgående. Det er også herfra, at meget af materialet hentes i forhold til at beskrive magtanalyserne som et redskab til at sætte grundlæggende spørgsmålstejn ved vores værdier. Her bygges faktisk udelukkende på Nietzsche. Det er også med udgangspunkt i Nietzsche, at Foucault definerer de typer anvendelser af genealogien (se afsnit 1), som er rettet mod tre forskellige aspekter af vores værdier: "the parodic", "the dissociative", og "the sacrificial". Endelig bruger Foucault også nogle begreber som direkte knytter genealogiske analyser til magtbegrebet. Det gælder særligt for brugen af begreberne "Herkunft" og

”Entstehung”, hvor udforskningen af disse – og Foucault beskriver genealogisk analyse som udforskningen af disse (Foucault, 1984, p. 86) – beskriver relationen mellem selvet og magtforholdene.

I genealogien udskiftes begrebet diskurs som nævnt med begrebet praksis, hvilket tjener til at eliminere nogle af de misforståelser, som associeres med begrebet diskurs. Det vigtigste kendetegn for genealogien er dog som før nævnt, at den danner bro mellem arkæologiske beskrivelser og magtanalyserne. Genealogien er dermed en central del af magtens analytik, og omhandler at sætte disse ”subjected knowledges” i spil. Hvad menes der så egentlig med det? I *Discipline and Punish* (Foucault, 1979) beskriver han sit formål med bogen således.

”I would like to write the history of this prison, with all the political investments of the body that it gathers together in closed architecture. Why? Simply because I am interested in the past? No if one means by that writing a history of the past in terms of the present. Yes if one means writing the history of the present.” (Foucault, 1979, p. 31).

Genealogien handler netop om at skrive ”the history of the present”, og det handler altså om at bruge fortiden til at skrive nutidens historie og altså påvise hvordan historien indvirker på, hvordan vi tænker, handler og vurderer i vores hverdagsliv. Det handler altså ikke om at skrive om fortiden, men det handler om at skrive om nutiden og gøre historien synlig i vores daglige praksisser. Vores praksisser skal derimod ikke ses som en afspejling eller manifestation af historiens logik – derved ville vi gøre vold på de arkæologiske principper - men derimod som historiens efterkommere.

Siden genealogien også forbinder magtbegrebet – som vi skal beskrive i det kommende afsnit - med disse beskrivelser af lokale praksisser, så handler det altså om at påvise de specifikke magtforhold i vores daglige gøren og laden. Som Hardy & Clegg beskriver er magt på denne måde ”...embedded in the fibre and fabric of everyday life” (Hardy & Clegg, 1996, p. 631). Ved at associere magtbegrebet med hverdagslivet bliver magtbegrebet på denne måde mere stærkt og vedkommende, idet den genealogiske analyse sigter imod en bevidstgørelse omkring hvem vi er, og hvor vi kommer fra og på denne måde bringer *undertrykte stemmer* i spil i forhold til de værdier, som vi vurderer verden ud fra. Som Nietzsche beskriver det i hans indledning til *The Genealogy of Morals*:

“We are unknown to ourselves, we men of knowledge – and with good reason. We have never sought ourselves – how could it happen that we should ever find ourselves?” (Nietzsche, 1992, p. 451).

På denne vis er genealogien kynisk og nøgtern og bringer de mørke sider af vores historie frem i forhold til den måde, som vi handler og behandler andre. Dens udgangspunkt er ikke pænt og nobelt men snarere det modsatte, nemlig er mennesker er onde, svingefulde og egoistiske og er villig til at gøre hvad som helst for at fremme deres egne hensigter. Genealogien har således sit udgangspunkt i en ”worst-case thinking” (Flyvbjerg, 2001, p. 95). Genealogisk analyse vil for eksempel påvise, at begrebet frihed er de herskende klassers opfindelse og ikke udgangspunktet for menneskehedens natur (Foucault, 1984, pp. 78-79) og vil afsløre at rationaliteten blev født på en helt igennem rationel facon – nemlig igennem tilfældigheder (Foucault, 1984, p. 78). Genealogien ser altså ikke historien som pæn, logisk eller som følgende en stringent linie af evig fremgang. ”...historical beginnings are lowly: not

in the sense of modest or discreet steps of a dove, but derisive and ironic, capable of undoing every infatuation.” (Foucault, 1984, p. 79).

Genealogisk analyse sigter derved mod det, som beskrives som ”wirkliche Historie” (Foucault, p. 87. Se også Flyvbjerg, 2001, p. 114-115). Udgangspunktet er ”rå” og konkrete beskrivelser af dagligdags praksisser. ”It must record the singularity of events outside any monotonous finality;” (Foucault, 1984, p. 76). Genealogien kræver tålmodighed og en viden om detaljer (Foucault, 1984, p. 78-79). ”Genealogy is gray, meticulous, and patiently documentary.” (Foucault, 1984, p. 76). Det er altså herfra at betegnelsen ”grå” benyttes om genealogien. Her er der tydelige paralleller til arkæologien, idet genealogien gentager arkæologiens udgangspunkter omkring historicitet og at der ikke er en gennemgående sandhed eller rationalitet. I *Nietzsche, Genealogy, History* beskrives dette med nogle andre begreber, idet han bruger Nietzsches tre begreber: *Urkunft*, *Herkunft* og *Entstehung* (Se også Jørgensen, 2002). *Urkunft* er her et begreb som er konsistent med enheder som ”science”, ”ideology”, ”theory” or ”domain of objectivity.” (Se afsnit 3). Det er et udtryk der bruges omkring forekomsten af ”...the miraculous origin” (Foucault, 1984, p. 77) og betegnes som en opfindelse, et kunstgreb, en hemmelig formel eller ligefrem som sort magi (Foucault, 1984, p. 77).

De to begreber som i stedet skal associeres med genealogisk analyse er begreberne *Herkunft* og *Entstehung*. Det engelske ord for *Herkunft* er *descent* og betyder at nedstamme fra. Det betoner historiciteten i vores ord og handlinger, idet vores historie påvirker, begrænser og muliggør. Men samtidig er det altså ikke historien, som gentager sig. Hændelser er med andre ord ikke en refleksion eller manifestation af historien.

”...rather, it seeks the subtle, singular, and subindividual marks that might possibly intersect in them to form a network that is difficult to unravel. Far from being a category of resemblance, this origin allows the sorting out of different traits...” (Foucault, 1984, p. 81).

Analysen af *Herkunft* er analysen af ”numberless beginnings,” og som ”...permits the dissociation of the self” (Foucault, 1984, p. 81). *Herkunft* er således knyttet til anvendelsen af historien som ”dissociative.” ”Selvet” (identiteten) og de værdier, som knytter sig til det er med andre ord en historisk konstruktion, som har utallige forskellige begyndelser og kommer mange forskellige steder fra. Selvet er med andre ord ikke en enhed men fragmenteret og differentieret og er et resultat af tilfældigheder.

”...to follow the complex course of descent is to maintain passing events in their proper dispersion; it is to identify the accidents, the minute deviations – or conversely, the complete reversals – the errors, the false appraisals, and the faulty calculations that gave birth to those things that continue to exist and have value for us: it is to discover that truth and being does not lie at the root of what we know and what we are, but the exteriority of accidents.” (Foucault, 1984, p. 81).

I genealogiske analyser er *herkunft* inskrevet i kroppen, i nervebaner, temperament, fordøjelsessystemer mv. (Foucault, 1984, p. 82). ”Its task is to expose a body totally imprinted by history and the process of history’s destruction of the body” (Foucault, 1984, p. 83).

Det engelske ord for *Entstehung* er emergence og betyder opståen. Ligesom vi ikke skal tænke Herkunft som en uforstyrret kontinuitet, skal vi ikke tænke i *Entstehung* som den sidste del af en historisk udvikling. Det er kun en episode i en serie af "subjugations", som Foucault kalder det (Foucault, 1984, p. 83). I beskrivelsen af *Entstehung* er en række beskrivelser, som minder en del om dem, som senere anvendes i Foucaults beskrivelser af magt. Han beskriver for eksempel at genealogy "...seeks to reestablish the various systems of subjection: not the anticipatory power of meaning, but the hazardous play of dominations." (Foucault, 1984, p. 83). Han begynder altså allerede her at bruge begreber som subjugation, subjection og domination, som senere anvendes meget i forbindelse med magtbegrebet. *Entstehung* er altså direkte interessant i forbindelse med magtbegrebet. Vi kan også være mere direkte og påstå at begrebet *Entstehung* faktisk er det begreb, som Foucault videreudvikler i sine formuleringer om magtbegrebet i sine senere skrifter. I denne forbindelse skal vi huske på, at artiklen *Nietzsche, Genealogy, History* allerede udkommer første gang i 1971, et stykke tid før de skrifter om magt, som først for alvor begynder at udkomme i midten af halvfjerdsene.

Når jeg påstår dette skyldes det også, at *Entstehung* er knyttet til begrebet *force* eller kraft og formålet med analysen af *Entstehung* er at beskrive samspillet mellem forskellige kræfter.

"Emergence is always produced through a particular stage of forces. The analysis of the *Entstehung* must delineate this interaction. The struggle these forces wage against each other or against adverse circumstances, and the attempt to avoid degeneration and regain strength by dividing these forces against themselves." (Foucault, 1984, pp. 83-84).

Begreberne "force" og "struggle" er altså centrale i forbindelse med analysen af the *Entstehung*, og det betegner præcist den scene hvor forskellige kræfter mødes "face-to-face" (Foucault, 1984, p. 84). Mens Herkunft beskriver karakteren af instinktet og dets inskription i kroppen, så beskriver *Entstehung* "...a place of confrontation" (Foucault, 1984, p. 84). Opståen er altså resultatet af en relation imellem kræfter. Som en konsekvens er der ingen, som er ansvarlig for emergence; "...no one can glory in it, since it always occurs in the interstice" (Foucault, 1984, p. 85). Opståen er altså med andre ord altid en relation imellem forskellige kræfter. Derfor er der heller ikke nogen, som er ansvarlig for, at noget opstår, fordi denne nogen altid skal ses i et samspil med bestemte materielle omstændigheder og andre aktører. Og på denne måde kan det siges, at opståen aldrig er afsluttet. Spillet færdiggøres aldrig. Det kører videre og bevæger sig imellem nye relationer og nye konfrontationer, som fører nye objekter og nye diskurser videre i en uendelighed. På den måde mener Foucault, at der kun er et drama, som udspilles, nemlig "...the endlessly repeated play of dominations." (Foucault, 1984, p. 85).

"The domination of certain men over others lead to the differentiation of values; class domination generates the idea of liberty; and the forceful appropriation of things necessary to survival and the imposition of a duration not intrinsic to them account for the origin of logic." (Foucault, 1984, p. 85).

Og dette endeløse spil af dominans er fikseret, igennem historien, i ritualer, i procedurer, i normer og i regler som foreskriver sandhed, rettigheder og forpligtelser. Derfor ville det være naivt at tro at civiliserede samfund er ensbetydende med en fornægtelse af vold og krig. Volden, krigen og de blodige konfrontationer er snarere installeret i selve regelsystemet, som derfra går fra dominans til dominans (Foucault, 1984, p. 85) og producerer ulighed på ulighed.

4.1. Wirkliche historie og traditionel historie

Det særlige fokus synliggøres i distinktionen mellem *wirkliche* eller *effektiv* historie i forhold til *traditionel* historie. Som før nævnt beskrives genealogien som en undersøgelse af Herkunft og Entstehung, og det er en form for virkelig eller effektiv historie. Herkunft dækker her over historien som indskrevet i kroppen og i sjælen, mens Entstehung er betegnelsen for de konfrontationer og de uligheder og dominans, som disse fører med sig og som indskrives i ritualer, procedurer, regler for rettigheder og forpligtelser mv. Denne type af viden produceres ikke for at opnå forståelse i den traditionelle forstand men så at sige med det formål at kappe rødderne over.

“This is because knowledge is not made for understanding: it is made for cutting” (Foucault, 1984, p. 88).

Dette formål er i genealogien ensbetydende at støde og ryste vores fundament, hvilket vil sige, alt hvad vi formoder er sandt og rigtigt inkluderende vores krop, identitet og vores følelser (Foucault, 1984, pp. 87-88). Og det er på denne måde, at den adskiller sig fra traditionel historie idet, at effektiv historie er “...without constants” (Foucault, 1984, p. 87). Og det er altså samtidig på denne måde, at det eksplicitte fokus på værdisiden fastlægges. Genealogien udføres med henblik at støde og ryste det fundament, vi anvender i forhold til at forstå, vurdere og bedømme; altså vores værdier. Når genealogiens formål således beskrives som “at kappe rødderne over” så implicerer det også, at selve opståelsen af vores værdier er anderledes end vi tror. Vi er ikke slutproduktet af en kontinuert ideel udvikling mod noget bedre. Vi er resultatet af tilfældigheder. En hændelse kan ikke opløses til en færdig kontinuert, teleologisk eller rationel udvikling. En hændelse er, hvad den er, og må analyseres i forhold til dens mest unikke karakteristika (Foucault, 1984, p. 88). En hændelse har med andre ord sin egen identitet og må analyseres som sådan. (Se også Jørgensen, 2002, p. 30). Og de kræfter, der opererer i historien, er ikke kontrolleret af en skæbne eller andre former for regulerende mekanismer men reagerer i forhold til tilfældige hændelser eller konflikter (Foucault, 1984, p. 88). Og forskellen mellem effektiv historie i forhold til traditionel historie er således, at førstnævnte ikke betragter historien som en planlagt, rational fremadskridende proces skrevet af folk med ædle hensigter men tværtimod som en helt igennem mangfoldig, tilfældig og ofte barbarisk og skamfuld proces (Foucault, 1984, p. 89), som er skrevet af folk med mange forskellige og tvivlsomme hensigter. Derfor er den traditionelle historiker farlig, fordi han forsøger at gemme sig bag det “objektive synspunkt” og fordi han fremstiller sin historie som den endegyldigt sandfærdige. En facon ifølge Foucault er demagogisk og skrives til det laveste i mennesket.

“What is the source of history? It comes from the plebs. To whom is it addressed? To the plebs. And its discourse strongly resembles the demagogue’s refrain: “No one is greater than you and anyone who presumes to get the better of you – you who are good – is evil.” (Foucault, 1984, p. 91).

Opgøret med den traditionelle historiker er central for genealogien, fordi han præcis ofte fremstiller viden som en nøgtern, følelseskold og værdifri endegyldig sandhed, mens formålet med genealogien netop er at bringe følelserne og værdierne frem i lyset i forbindelse med produktionen af sandhed.

5. Magtbegrebet i organisationsteorien

Vi er altså fremme ved det fjerde væsentlige element i Foucaults begrebsverden, nemlig magtbegrebet. I den resterende del vil jeg forsøge at relatere magtbegrebet mere direkte til dets konsekvenser i forhold til at forstå organisationer og forandringer i dem. Det er også magtbegrebet som har påkaldt sig størst opmærksomhed i organisationslitteraturen. Pointen er imidlertid at magtbegrebet i en vis grad er skrevet uafhængigt af arkæologien og genealogien. Relationerne mellem disse metoder og magtbegrebet er i hvert fald ikke særlig velbeskrevne, hvilket er uheldigt, idet magtbegrebet snarere er en operationalisering af de tanker, han gør sig i arkæologien og dernæst i genealogien, end det er den anden vej omkring. Dette giver efter min opfattelse også andre muligheder i forhold til at analysere forandring i organisationer. Det er både en relativ unik måde at forstå forandring på, men det er også en anderledes måde i forhold til den måde som Foucaults magtbegreb hidtil har været beskrevet i litteraturen.

Som nævnt indledningsvis er det navnlig britiske og australske forfattere, som har interesseret sig for Foucaults magtbegreb. Heraf fremgår det, at hans magtbegreb er anderledes end de øvrige magttilgange, der findes i litteraturen. Hardy & Leiba-O'Sullyvan (1998, pp. 458-460) identificerer fire punkter, hvor Foucaults magtbegreb er anderledes. For det første udfordrer begrebet forestillingen om, at magt er noget enkeltpersoner eller grupper af personer har. Dette er ellers den forestilling, som ligger bag de øvrige magtdimensioner, som identificeres af Lukes (1974). Magt er i stedet et netværk af relationer, som omfatter både dem som har fordel af det og dem som ikke har fordel af det. Alle individer er underlagt magten. For det andet forlades forestillingen om det enkelte autonome individ. I stedet henføres opmærksomheden på, hvordan individer socialt produceres af de magtrelationer, som omgiver individet og som individet er en del af. Det er simpelthen forestillingen om det historieløse individ, som forlades. I den forbindelse opfattes individet som en socialt konstrueret analysekategori, som har mangfoldige og fragmenterede identiteter. For det tredje udfordres forestillingen om at forskeren – i afsnit 4.1. lig med den traditionelle historiker – er objektiv og altvidende. Han er også underkastet specifikke magtrelationer, som præger hans diskurs. For det fjerde producerer magt værdier. Det betyder som sagt, at magten penetrerer hvad individer ønsker sig af verden, deres passioner, deres intentioner, deres ønsker, deres følelser af skyld og uskyld mv. I disse fire punkter fanges således centrale forskelle mellem Foucaults magtbegreb og de øvrige magtbegreber i organisationsteorien. Specielt fanges magtens dybde i Foucaults magtbegreb. Som omtalt i afsnit 4 så befinder magten sig på denne måde i hverdagslivet (se også Hardy & Clegg, 1996, p. 631). Jeg mener sådan set også, at dette er en meget præcis fremstilling af forskellene. Alligevel forekommer det mig, at der er en mangel i de skrifter jeg har set i organisationslitteraturen, nemlig at relationerne mellem Foucaults metoder og magtbegrebet ikke er specielt velbeskrevne. Dette har nogle konsekvenser i forhold til anvendelsen af magtbegrebet.

I det nedenstående illustreres mine pointer. Et velkendt fænomen i Foucaults skrifter er fænomenet "the Panopticon," som beskrives i *Discipline and punish*. Dette fænomen har interesseret mange organisationsteoretikere og uden tvivl med rette (se for eksempel Mckinlay & Starkey, 1998, p. 3. Clegg, 1998, p. 34). Som Mckinlay & Starkey beskriver det, skyldes interessen at "...the Panopticon provides the image of the disciplinary society" (1998, p. 2). Det er en metafor eller et symbol på det disciplinære samfund og altså på disciplinær magt, som efter Foucaults mening er en af de dominerende magtformer i det moderne samfund (se også Clegg, 1998, p. 31). Den direkte sammenhæng mellem disciplinær magt og den moderne organisation er da også ligetil. I *Discipline and punish* spores fremkomsten af disciplinær magt tilbage til en periode fra omkring 1750 og starten af 1800 tallet. Dette er

kontrasteret i den indledende beskrivelse af de to afstraffelsesformer igennem to eksempler: den frygtelige henrettelse af kongemorderen Damiens og en tidstabel, som ca. 80 år senere beskriver og strukturerer hverdagen for fangerne i detaljer (se Foucault, 1979, pp. 3-6. Se også omtalen i Burrell, 1998, p. 18). Ifølge Foucault blev disse disciplinerende teknikker, heriblandt "the Panopticon," først anvendt i fængslerne, hvorfra den spredte sig til de andre dele af samfundet. Her finder vi det ofte anvendte citat (se for eksempel Mckinlay & Starkey, 1998, p. 2. Burrell, 1998, p. 23): "Prisons resemble factories, schools, barracks, hospitals, which all resemble prisons" (Foucault, 1979, p. 83). De disciplinære teknikker, som først anvendes i fængslerne, spredtes altså til de andre dele af samfundet og bliver altså også udgangspunktet for fremkomsten af den moderne kapitalistiske organisation. De teknikker, som associeres med disciplinær magt, er altså rutiner, regler, procedurer, kontrol og overvågning. Det er således ikke så mærkeligt, at disciplinær magt således relateres til Weber (se for eksempel Clegg, 1998, p. 34. Mckinlay & Starkey, 1998, p. 4. Burrell, 1998, pp. 25-26), idet Weber selv var interesseret i sammenhængene mellem herredømme, rationalitet og den moderne organisation, hvor disciplinær magt har en del til fælles med det legitime herredømme og bureaukratimodellen, som Weber associerede med det gennemrationaliserede samfund (se Weber, 1971, kap. IV og V). Det er heller ikke mærkeligt, at "the Panopticon" sammenlignes med Taylors "scientific management." (se for eksempel Mckinlay & Starkey, 1998, p. 4), idet dette koncept næsten til fuldkommenhed søgte at udvikle arbejdsdelingen i fabrikken i henhold til de teknikker, som er associeret med disciplinær magt (Se Taylor, 1982). Selvom det selvfølgelig anerkendes, at Foucault på en række punkter er anderledes end disse forfattere, så er der således ingen tvivl, om hvilken placering Foucaults magtbegreb får i organisationsteorien. Her bliver magt således lig med disciplinær magt og Foucaults bidrag bliver hans påvisning af, hvordan de disciplinære teknikker, som har til hensigt at kontrollere og standardisere, bliver en del af de mest intime aspekter af vores liv.

"The real point is not that most of us do not live in carceral institutions and can therefore escape from their discipline but that , as individuals , we are incarcerated within an organizational world. Whilst we may not live in total institutions, the institutional organization of our lives is total. It is in this sense that Foucaults comment "prisons resemble factories, schools, barracks, hospitals which all resemble prisons" has to be understood." (Burrell, 1998, p. 25).

På lignende vis inddrager og sammenligner Clegg Foucaults tilgang med marxismen. Her påpeger han blandt andet, at forfattere som for eksempel Marglin og Braverman har et for snævert et syn på disciplinær magt, idet de kun koncentrerer sig om fabrikken (se Clegg, 1998, p. 34). Dette underbygger han senere, idet han påpeger at Foucaults magtbegreb i forhold til marxismen er anderledes på to måder: "First, control via discipline first develops not in the factory but in various state institutions" (Clegg, 1998, p. 36). "Second, it is not a control functionally oriented to capitalist exploitation but to the creation of obedient bodies" (Clegg, 1998, p. 36). Det betyder altså, at magten er langt mere omfattende, nådesløs og gennemtrængende, da magten er inden i os. I denne sammenhæng mener Clegg, at Foucault også er anderledes på en tredje facon, idet bio-power, dvs. kontrol over seksualiteten og kroppen, som den er beskrevet i *The history of sexuality – volume one* (Foucault, 1978) tilføjer et tredje aspekt i forhold til både Marx og Weber (se Clegg, 1998, p. 37).

Det er en måde at anvende Foucault på, og den er absolut rimelig, veldokumenteret og relevant set i lyset af den gennemorganisering, genneminstitutionalisering og gennemprofessionalisering, som præger de vestlige samfund i dag. Alligevel mener jeg, at når sammenhængen mellem genealogien og magtbegrebet belyses åbnes der op for en anderledes

måde at bruge Foucault på, som er mindst ligeså interessant som den ovenfor skitserede. Det er også en tilgang som måske er mere unik. For det første er den mere tro overfor den originalitet som ligger i Foucaults metoder, nemlig deres bottom-up karakter. Det er jo en tankegang som er mere åben end ovennævnte fortolkning af Foucault, som netop gør vold med bottom-up tanken. Konkret betyder det, at vi ikke på forhånd kan antage, at de organisatoriske former vi studerer er former for disciplinær magt ligesom forandring ikke nødvendigvis er nye former for disciplinering – også selvom det nok meget ofte er tilfældet. I så fald er konklusionen jo lukket på forhånd, hvilket vil være i åbenbar modstrid med de arkæologiske og genealogiske principper. Det skal nævnes i denne sammenhæng, at Foucault faktisk er blevet kritiseret på dette punkt. Wickham (1986, pp. 156-157) argumenterer eksempelvis for, at Foucaults magtbegreb både er for generelt og for negativt, og hvor vi meget ofte får den fornemmelse, at magten har karakter af en større sandhed, som vi ikke kan undslå os. Pointen er således her, at vi skal bibeholde et fokus på magtens mikroaspekter og passe på ikke at gøre dem til dele af en altomfattende magtform, hvorfra vi ikke kan undslippe.

Hvis vi i stedet tager Foucaults metoder for pålydende, åbnes der i stedet op for en anden måde at anvende magtbegrebet på. Her handler det om at konfrontere vores værdier med en solid samling historiske fakta for på den facon at forsøge at åbne sig mod andre perspektiver og muligheder. Magt er således ikke nødvendigvis en betegnelse for bestemte disciplineringsformer men er snarere en betegnelse for, hvordan vi er fanget af vores egne diskurser. Vi har svært ved at se noget andet. Det er konfrontationen mellem vores værdier og de faktuelle historiske begivenheder, som er afgørende i analyser af magt, og det bør vi holde fast i. Ellers bekræfter vi blot vores idealer og forestillinger og når ikke et punkt, hvori disse selv kan være objektet for problematisering. Denne genealogiske fortolkning af magtbegrebet kan relateres til de tre forskellige - men indbyrdes sammenhængende - typer brug af historien, som vi indledningsvis identificerede.

The parodic: Den første brug af magtbegrebet handler altså om at komme ind under historien og undgå at blive offer for det spind af fortællinger, sagn, myter og historier, som organisatoriske forandringsprocesser let hyldes ind i. Denne brug af historien er således kendetegnet ved forsøget på at komme bagved legitimeringer og indbildte sandheder. Til dette hører for eksempel fortællinger om helte og skurke i forandringen, rationelle, pæne forklaringer på forandringsforløbet, idylliseringer, image mv. Den genealogiske historieskrivning forsøger på denne måde at rive denne maske af og blotlægge det faktiske forløb. Et forløb, som ofte vil fortælle en helt anden og mere nuanceret historie og derved ryste billedet af organisationen. Omtalen af disse *maskerader* og *forklædninger* kan måske virke lettere overdreven, men de kan have en stor betydning i forhold til at forstå organisationer. Deal & Kennedy gør for eksempel helte til en meget væsentlig del af deres kulturbegreb, når de påstår at ”Helte: Det er det stof, de gode virksomheder er gjort af” (1984, p. 51). Organisationer producerer deres historier og narrativer (Jf. Boje, 2001; Czarniawska, 1997) om helte og skurke, om succeser og fiaskoer, om hvad der er godt, og hvad der er skidt i organisationen. Men det er historier og narrativer, som ofte fortælles på de herskende magtrelationers betingelser. Det er i øvrigt også en pointe at fremkomsten af management koncepter er syltet ind i magtrelationer, hvilket illustreres glimrende af O’Connors casestudie (1999) omkring hvordan *The Human Relations School* og *The Harvard Business School* blev indflydelsesrige institutioner i forhold til organisations- og managementtænkningen. Disse institutioner voksede igennem en alliance med indflydelsesrige forretningsmænd såsom John D. Rockefeller som et svar på frygten for blandt andet marxismen og arbejderbevægelsen. I forhold til organisationer er dette misforhold mellem maskeraden eller legitimeringen og det

faktisk forløb afsløret i flere studier. Flyvbjerg (1991b, kap. 3, 4 og 5) påviser blandt andet, hvordan placeringen af en omstridt busterminal i Aalborg Midtby reelt er taget inden de formelle og legitimerende beslutningsprocesser og undersøgelser sættes i værk. På samme måde påviser Latour (1996), hvordan ingen aktører i Aramis-projektet var interesseret i projektet som en helhed, men kun var interesseret i dele af det. Dette betød reelt, at de officielle målsætninger med projektet, som lå til grund for projektets økonomiske bevillinger ikke stemte overens med virkelighedens verden.

The dissociative: Den anden brug af magtbegrebet ligner på mange måder "the parodic" men er mere knyttet til identitet. Brugen af magtbegrebet handler således om at påvise kompleksiteten, modsigelserne og paradokserne i forhold til, hvem vi er, og hvordan vi er blevet, som vi er. Det er en magtanalyse, som vil påvise, hvordan vi er en del af vores omgivelser, og som sådan påvirkes og presses af vores omgivelser til at handle på bestemte måder. Magtanalysen kan således påvise hvordan vi er fyldt med fejl, hvordan vi er i stand til at fordreje, fortie, manipulere og er i stand til at dreje argumenter, så de passer til vores egne intentioner og hensigter. Den kan også påvise, hvordan vi er i stand til at lyve for os selv og glemme de mørkere sider af vores historie i et forsvar for vores identitet og integritet. Det moderne begreb "skueværdier" eller "espoused theories of action" (Argyris, 1999, p. 131) er blot et eksempel på det fænomen, at vi forsøger at bilde os ind, at vi er på en bestemt facon. Den dissociative magtanalyse er således en måde at konfrontere "espoused theories of action" med "theories in use" (Argyris, 1999, p. 131), eller populært sagt at konfrontere det, vi siger, med det vi gør.

The sacrificial: Den tredje brug af magtbegrebet vil påvise, hvordan organisatoriske forandringer er drevet frem af hensigter, intentioner, interesser, følelser, passioner og viljer. De er derimod ikke resultatet af én objektiv rationalitet. Som påpeget af Czarniawska (1997, p. 3 og Latour, 1996, p. 1) hjælper biologiske metaforer såsom *organisme*, *grænse*, *miljø* og *tilpasning* og Darwins evolutionære teori ikke til at forklare organisatorisk forandring. Foucaults magtanalyse har langt mere til fælles med for eksempel Bensons dialektiske tilgang til organisationer og dens fire tilhørende aspekter: *social konstruktion*, *totalitet*, *modsigelse* og *praksis*. Den har også langt mere til fælles med Czarniawskas (1997) og Bojes (2001) narrative tilgange til organisationer. Magtanalysen er dog også unik, idet den ikke blot antager at virkeligheden er socialt konstrueret men også forsøger at påvise på en dybdegående facon, hvordan den er socialt konstrueret. Eksempler er som nævnt tidligere Flyvbjergs studie af hvordan magtforhold influerer på byplanlægning i Aalborg (Flyvbjerg, 1991b), Latours studie af projektet ARAMIS opstart, opgang og fald (Latour, 1996) og Tryggestads studie af implementeringen af computerstyrede produktionssystemer (Tryggestad, 1995).

5.1. Genealogi og magt

Den genealogiske fortolkning af magtbegrebet implicerer således at dette ses som en operationalisering af arkæologien og især genealogien. Magtbegrebet og dets relationer til genealogien beskrives blandt andet i to forelæsninger, som afholdes i januar 1976 og senere udkommer på skrift i artiklen *Two lectures* (Foucault, 1980). Heri omtales magt på samme måde som Entstehung omtales i genealogien, nemlig som "...a relation of force" (Foucault, 1980, p. 89). Det vil sige, at magt i virkeligheden skal forstås som en kraftrelation. Dette adskiller magtbegrebet fra blandt andet en juridisk (juridical) eller liberal opfattelse af magt, og også en økonomisk analyse af magt, som er repræsenteret ved Marx (se Foucault, 1980, p. 88). Ifølge Foucault opfattes magt i disse forståelser som en rettighed, som personer besidder

på samme måde som en vare, og som kan udveksles til en rettighed. Derfor kalder han også denne opfattelse for "contract-power" (se Foucault, 1980, p. 91). I disse opfattelser er økonomien over magten i den forstand at magten altid analyseres i forhold til for eksempel produktionsforholdene (se Foucault, 1980, p. 88). I stedet foreslår Foucault altså et alternativ, hvor magt først og fremmest er en kraftrelation. Konkret foreslås at magt analyseres i forhold til begreberne "...*struggle, conflict and war*" (Foucault, 1980, p. 90). Foucault omtaler her magten ved hjælp af at omvende Clausewitz' påstand at "...war is politics continued by other means..." til "...power is war, a war continued by other means." (Foucault, 1980, p. 90. (se også Foucault, 1993, p. 334, hvor han refererer til samme sætning) Det centrale er at se magtrelationerne som historisk skabte og at se krigsførelsen som uendelig i den betydning, at fredstid ikke suspenderer krigens effekter eller neutraliserer ubalancen.

"The role of political power, on this hypothesis, is perpetually to reinscribe this relation to a form of unspoken warfare; to reinscribe it in social institutions, in economic inequalities, in language, in the bodies themselves of each and everyone of us." (Foucault, 1980, p. 90).

På den måde skal vi således opfatte sociale institutioner inklusive den moderne organisation som et sted præget af uafbrudt krigsførelse, hvor ulighederne er indskrevet i selve organisationens opbygning, dens fordeling af rettigheder og forpligtelser, dens sprog og i kroppen af dens deltagere. Uligheden er altså med andre ord i os, i vores måder at opfatte verden på, i vores måde at arbejde med verden på, i vores måde at tale sammen på, ligesom den kommunikerer til os alle steder fra. Ingen politiske kampe – det være sig forandringer i relationerne, favorisering og forstærkning af bestemte tendenser indenfor denne "civile fred," som Foucault kalder det (se Foucault, 1980, p. 91) – skal ses som andet end fortsættelsen af krigen.

"They should, that is to say, be understood as episodes, factions and displacements in that same war. Even when one writes the history of this war, it is always the history of this war that one is writing" (Foucault, 1980, p. 91).

Konflikterne og kampene fortsætter i den betydning at ulighederne og konfrontationer bygges ind i selve organisationen, dens struktur, dens teknologi, den kultur eller kort sagt dens måder at operere på. Magten kommunikerer altså alle steder fra. Dette magtbegreb og dets basis omtaler Foucault som Nietzsches hypotese, og den går mere præcist ud på at basis for et magtforhold ligger i forholdet mellem fjendtlige kræfter (Foucault, 1980, p. 91). Undertrykkelse er i denne forstand den simple effekt og fortsættelse af en dominerende relation. Det er en realisering af den evige kraftrelation, som han kalder det (Foucault, 1980, p. 92). Organisationer er på samme måde altid under opbygning og under opståen og drives frem af forholdet mellem fjendtlige kræfter. Det er således også et forhold, som er præget af ulighed, dominans og forskelle. Det er med andre ord et system, der er i permanent ubalance. Det er imidlertid væsentligt at understrege som det også blev påpeget i afsnit 5), at magt ikke ligger i forholdet mellem den dominerende og den dominerede eller i forholdet mellem undertrykker og undertrykt. At forholdet er præget af ulighed, dominans og ubalance er ikke ensbetydende med, at det nødvendigvis opfattes som usandt og illegitimt af de involverede i situationen. "Subjugation" eller "subjection" skal i denne forstand forstås i betydningen "underkastelse." Det vil sige, at individerne underkaster sig de sociale spilleregler og de implicitte forestillinger om sandhed og rettighed. Foucaults interesse er netop at sætte spørgsmålstejn ved disse forestillinger om sandhed og rettighed. Det er faktisk heller ikke tilfældigt, at betegnelsen "forestillinger om sandhed og rettighed" er benyttet konsekvent

igennem artiklen. Det er nemlig triangeln *magt* (power), *rettighed* (right) og *sandhed* (truth) (se Foucault, 1980, pp. 92-93), som han i *Two lectures* benævner som hans hovedinteresse. På samfundsplanet er han derfor også interesseret i to systemer. Det ene er det juridiske system, som skal garantere begreber som frihed, lighed, suverænitæt, demokrati, og forpligtelser, dvs. retten. Det andet er det videnskabelige system, som har at gøre med produktionen af sandhed, og som ifølge Foucault er totalitær og diktatorisk i den form, at den tvinger en bestemt sandhed igennem på bekostning af andre. Genealogiens formål er netop, at vi skal se sådanne systemer som defineret af magtforholdene og ikke omvendt.

Lad os nu vende os mod Foucaults formulering, at magt først og fremmest er en kraftrelation, fordi dette beskrives nærmere i de mere præcise udsagn om magt, som beskrives i afsnittet *Method* i *The history of sexuality – volume one* (se Foucault, 1993, pp. 333-341). Mere præcist beskrives magten for det første som et sammenrend af mange forskellige kraftrelationer, som er immanente i den sfære, hvori de opererer, og som konstituerer deres egen organisation.

“...that power must be understood in the first instance as the multiplicity of force relations immanent in the sphere in which they operate and which constitute their own organization;...” (Foucault, 1993, pp. 333-334).

Magten kommer med andre ord mange steder fra. Den har ikke sit udgangspunkt i et centralt punkt hvorfra sekundære og beslægtede former vil opstå (se Foucault, 1993, p. 334). Magt er et sammenrend af mange forskellige kraftrelationer. “Power is everywhere; not because it embraces everything, but because it comes from everywhere” (Foucault, 1993, p. 334). Magten kommer således alle steder fra. Fra de immanente relationer i de økonomiske og de produktive processer helt ned i relationerne i de mindste elementer, som samfundet består af – det være sig relationerne i familien, i skolen, i gruppen mv. Og magt er simpelthen “...the overall effect that emerges from all these mobilities...” (Foucault, 1993, p. 334). Magten bliver simpelthen til i samspillet mellem alle disse forskellige kræfter.

“...as the process which, through ceaseless struggles and confrontations, transforms, strengthens or reverses them;...” (Foucault, 1993, p. 334).

Magten bliver til i konfrontationerne og kampen mellem mange forskellige kræfter, som er indlejret i sociale og økonomiske institutioner på alle niveauer i samfundet. Og magten er på denne måde en sammenkædning af forskellige kræfter, hvori disse finder støtte i hinanden og former et system eller et netværk eller isolerer og adskiller dem fra hinanden.

“...as the support which these force relations find in one another, thus forming a chain or a system, or on the contrary, the disjunctions and contradictions which isolate them from one another;...” (Foucault, 1993, p. 334).

Og disse relationer og disse kræfter er indlejret i konkrete strategier og institutioner, i formuleringen af love og forfatninger og i de forskellige sociale former for herredømme, som vi finder overalt i samfundet. Selvom magt således er beskrevet som et relationelt begreb så har magten eller de forskellige elementer, som magten består af, meget konkrete manifestationer.

“...and lastly as the strategies in which they take effect, whose general design or institutional crystallization is embodied in the state apparatus, in the formulation of the law, in the various social hegemonies” (Foucault, 1993, p. 334).

Magt er på denne måde et sammensat begreb. Der er således også tale om et mere eller mindre løst netværk, som opstår på baggrund af de utallige interaktioner mellem fremmede kræfter. Hvor løst eller fast dette netværk er og hvor omfattende det er, kan vi ikke sige noget om på forhånd. Hvad der er vigtigt her er imidlertid at holde fast i det særlige ved Foucault magtanalyse, nemlig dens bottom-up karakter og at magt er et netværk sammensat af mange forskellige kræfter. Det betyder nemlig også, at den ideelt set er kynisk, nøgtern og følelsesløs i dens registrering og beskrivelser af de forskellige praksisser, som gennem deres interaktion konstituerer magtforholdene. Det er ment i den positive forstand, fordi det hjælper os til at se magten som produktivt skabende.

“We must cease once and for all to describe the effects of power in negative terms: It includes, it represses, it censors, it abstracts, it masks, it conceals. In fact power produces; it produces reality, it produces domains and objects and rituals of truth. The individual and the knowledge that may be gained of him belong to this production” (Foucault, 1979, p. 194).

Magtforholdene er ikke først og fremmest repressive, de er aktivt skabende af hele vores virkelighed inklusive vores fornemmelser for sandhed og rettighed. Magten er også et netværk som hele tiden er under udvikling og dannelse på grund af dens sammenstykkede karakter af mange forskellige og fremmede kræfter. Det betyder, at der altid er interne spændinger og basis for udvikling for nye former for magt.

“It is the moving substrate of force relations which, by virtue of their inequality, constantly engender states of power, but the latter are always local and unstable” (Foucault, 1993, p. 334).

Dette skal igen ses i sammenhæng med magtanalysens helt specielle karakter, hvor ting ikke eksisterer og giver mening uafhængigt af noget andet, men hele tiden må forstås i sammenhæng med noget andet. Eksistensen af bestemte diskurser og dominansformer er konditioneret af bestemte forhold såsom tilstedeværelsen af bestemte teknikker, procedurer, arkitekturer som igen er betinget af eksistensen af andre forhold. Derfor er magt heller ikke noget, som personer har, kan tilegne sig eller dele med andre (se Foucault, 1993, p. 334), fordi magten er ikke noget personer har men er betinget af relationer. Derfor er magtrelationer også på en gang *intentionelle* og *non-subjektive* (se Foucault, 1993, p. 335). Handlinger er altid intentionelle fordi de altid har nogle formål, uanset om disse så er eksplicitte eller implicitte, bevidste eller ubevidste, sammenhængende eller usammenhængende. Men selvom om handlinger således er intentionelle er der ingen enkeltindivider eller grupper, der kan siges at have opfundet dem, da disse også – og deres værdier og rationaler – må placeres i en kontekst af tidligere handlinger, samhandling og relationer. Det er på denne måde, at Foucault løser den tilsyneladende konflikt mellem det forhold, at magtanalyserne på den ene side handler om følelser, passioner, meninger, hensigter og intentioner og på den anden side alligevel eliminerer individet i sine skrifter. Det der elimineres er med andre ord udelukkende det historieløse individ.

Magt er altså altid et sammenrend af mange forskellige kræfter og er altid lokal. Kræfterne opstår i konfrontationen imellem de fremmede former, og det vil så at sige være i en enhver relation.

”The omnipresence of power: not because it has the privilege of consolidating everything under its invincible unity, but because it is produced from one moment to the next, at every point, or rather in every relation from one point to another” (Foucault, 1993, p. 334).

Magten er altså en relation mellem kræfter og enhver relation mellem kræfter er således en magtrelation. Det er relationerne, der er i vigtige, hvilket i dette tilfælde betyder, at begrebet kraft ikke er singulært men eksisterer i relation til andre kræfter, sådan at enhver relation allerede er en magtrelation. Det er på denne måde, at magten er allestedsnærværende. Begrebet ”resistance” spiller i denne sammenhæng en væsentlig rolle for Foucault. ”Where there is power, there is resistance” siger Foucault (1993, p. 336). Magten kan ikke eksistere uden den modstand, som findes overalt i magtnetværket. Det er også et netværk, som hele tiden er under udvikling og dannelse. ”Their existence depends on a multiplicity of points of resistance: these play the role of adversary, target, support, or handle in power relations” (Foucault, 1993, p. 336). På denne måde er modstand noget, der opstår i konfrontationerne mellem de forskellige og fremmede kræfter og er således helt uundgåelig og uundværlig i enhver udvikling (Entstehung). Alle former for udvikling kan i denne forstand forstås som defineret af spillet mellem ”power” og ”resistance.” They (resistances) are the odd terms in relations of power; they are inscribed in the latter (relations of power) as irreducible opposites are” (Foucault, 1993, p. 336). Men power/resistance reflekterer ikke kampen imellem forskellige grupper eller klasser i samfundet. Den befinder sig slet ikke på dette niveau men er udelukkende en beskrivelse af, hvordan handling afføder modhandling som afføder modhandling etc. Foucaults magtbegreb er således simpelthen et spørgsmål om at beskrive, hvordan handlinger giver bestemte muligheder og begrænsninger for fremtidige handlinger: at anspore, at medføre, at gøre let eller svært, at forstørre eller begrænse, at gøre mere eller mindre sandsynligt (se også Kendall & Wickham, 1999, pp. 50-51). Dette er i øvrigt i fuld overensstemmelse med begreberne kontingens og historicitet som udvikledes allerede i afsnit 2. ”Resistance” er på samme måde ikke den modstand en undertrykt klasse udøver i forhold til overmagten men kan sammenlignes med gnidningsmodstand, luftmodstand og andre former for modstand i forbindelse med energiuudladninger. Resistance er simpelthen et udtryk for modhandling i forhold til handling og er udtryk for, at denne modhandling aldrig fuldstændigt vil være i overensstemmelse med de intentioner, som den oprindelige handling var udtryk for. I denne sammenhæng foreslår Kendall & Wickham også en anden oversættelse af det engelske ord ”power,” nemlig som en energikilde (Kendall & Wickham, 1999, 48-49). Det er nok væsentlig for forståelsen af Foucaults magtbegreb at holde sig denne dobbelte betydning af ordet ”power” for øje. Det gør det lettere at fastholde fokus på de produktive og positive aspekter af magt. Men det skal dog ikke få én til at glemme, at nogle de væsentlige formål i magtanalysen er påvisningen af dominans og ulighed, som er installeret i normer og regelsystemer.

Det følger som konsekvens, at vi altså heller ikke er på udkig efter nogen bestemt hemmelig konspiration. Det er i stedet at anskue fænomenet som konstitueret af et stadigt spil, hvori der indgår intentionelle aktører som via de relationer de indgår i har forskellige positioner og styrkeforhold og dermed muligheder for at påvirke hvad der er rigtigt og forkert, sandt og falsk, moralsk og umoralsk.

”Power is not an institution, and not a structure; neither is it a certain strength we are endowed with; it is the name that one attributes to a complex strategical situation in a particular society” (Foucault, 1993, p. 334).

På samme måde har magtanalysen på ingen måde til hensigt at pege fingre ad folk. Den er ikke ude på at udpege den skyldige part. I genealogierne er der ingen skyldige parter eller vi kunne også formulere det som, at vi alle er skyldige, fordi vi alle er med til at konstituere magten.

5.2. Nogle retningslinjer for studiet af magt

Afslutningsvis vil jeg sammenfatte de konkrete retningslinjer for studiet af magt, som han også selv beskriver dem. Når vi skal studere magt i forandringsforløb, kan vi udmærket tage udgangspunkt i de arkæologiske og genealogiske principper. Jeg tænker her på, at hændelser må ses i forhold til betingelserne for deres opståen – princippet om historicitet – og på at vi skal koncentrere os om hverdagslivets diskurs – princippet i effektiv historie. Desuden kan de simple spørgsmål, som blev udviklet i arkæologien sagtens gentages. *Hvor* kommer forandringen fra (the first surfaces of their emergence)? Hvordan får visse personer retten til at definere, navngive, etablere og vurdere (the authorities of delimitation)? Hvad er forandringens indhold (the grids of specification)? Under hvilke betingelser er forandringen mulig? Omkring analysen af de specifikke situationer kan vi ligeledes stille de simple spørgsmål: *Hvem* taler? Fra hvilke *institutionelle* fora udføres talen. Hvilke *positioner* er mulige for deltagerne at indtage i forhold til talen. Det er meget simple spørgsmål, som imidlertid også er meget hjælpsomme i forhold til at analysere magt i enhver social forandringsproces. Foucault beskriver også mere direkte nogle retningslinjer, som i øvrigt igen knytter genealogien direkte til studiet af magt. Dette udspecificeres navnlig i den anden forelæsning i *Two lectures*. Her beskriver Foucault sin interesse som ”the how of power” (Foucault, 1980, p. 92), hvilket vil sige magtens metoder og mekanismer. Dette udfoldes i fem metodiske retningslinjer for studiet af magt. Den første metodiske retningslinje foreskriver at analysen skal koncentrere sig om magtens yderpunkter og ikke dens centrale lokationer.

”Its paramount concern, in fact, should be with the point where power surmounts the rules of right which organize and delimit and extends itself beyond them, invests itself in institutions, becomes embodied in techniques, and equips itself with instruments and eventually even violent means of material intervention” (Foucault, 1980, p. 96).

Det er altså der, hvor den installeres i institutioner, indlejres i teknikker og udstyrer sig selv med instrumenter og endda bruger voldelige midler. Altså der skal fokuseres på, hvor magten udøves i dens mest ekstreme form. Foucault giver her et eksempel på, hvordan han i stedet for at undersøge afstraffelse igennem loven eller den legitime ret til afstraffelse har forsøgt at fokusere på de steder, hvor afstraffelsen er effektivt indlejret i lokale, regionale og materielle institutioner, som har at gøre med tortur og indespærring. I dette tilfælde strækkes retten altså til det yderste af dets mandat (se Foucault, 1980, pp. 96-97), og det er dette, som Foucault mener, når han siger, at der skal fokuseres på magtanvendelsen i dens mest ekstreme form. I forhold til organisationer er sådanne ekstreme lokationer typisk associeret med voldsomme begivenheder såsom kriser, konflikter, fyringer, omlægninger, omstruktureringer,

nedlæggelser, investeringer mv. Disse ekstreme lokationer kan altså med andre ord meget vel være direkte associeret med organisatoriske forandringer.

Den anden metodiske retningslinje foreskriver, at magt ikke skal studeres som en bevidst intentionel beslutning. Man skal ikke stille spørgsmålet: "Hvem har magt?" eller "hvad har han i sinde?" Magt skal derimod studeres der hvor den er installeret i dens mest reale og effektive praksisser (se Foucault, 1980, p. 97). Det er der hvor den producerer dens reale effekter. Derfor skal vi heller ikke spørge hvorfor folk ønsker at dominere og hvad deres strategi er.

"Let us ask, instead, how things work at the level of on-going subjugation, at the level of those continuous and un-interrupted processes which subject our bodies, govern our gestures, dictate our behaviours etc. In other words, rather than ask ourselves how the sovereign appears to us in his lofty isolation, we should try to discover how it is that subjects are gradually, progressively, really and materially constituted through a multiplicity of organisms, forces, energies, materials, desires, thoughts etc" (Foucault, 1980, p. 97).

I stedet for at fokusere på, hvem der har magt, og hvad deres strategi er - noget som ofte vil sætte fokus på en fjern person - skal vi fokusere på de mekanismer, som er omkring os i hverdagen og dikterer vores handlinger. Vi skal fokusere på, hvordan vi konstitueres af de omkringlæggende kræfter, materialer, begær og tanker, teknikker, procedurer, systemer mv. som er i hverdagen. Magten er nemlig ikke fjern, den er både inden i os, vores behov, vores ønsker og vores dømmekraft og lige udenfor os i form af de metoder, teknikker og retningslinjer vi følger og anvender.

Den tredje metodiske forholdsregel foreskriver, at magt ikke skal forstås som et individs, en gruppes eller en klasses konsoliderede og homogene dominans over andre. Magt er ikke forskellen mellem dem, som har den, og dem som ikke har den. Magt skal forstås som noget, der cirkulerer, eller som noget der fungerer som et netværk (se Foucault, 1980, p. 98).

"It is never localised here or there, never in anybody's hand, never appropriated as a commodity or piece of wealth. Power is exercised through a net-like organization. And not only do individuals circulate between its threads; they are always in the position of simultaneously undergoing and exercising this power. They are not only its inert or consenting target; they are also the elements of its articulation" (Foucault, 1980, p. 98).

Magt skal altså forstås som et netværk af relationer. Det er ikke en person, der har magt over andre. Magt er relationelt og skal forstås som en net-lignende organisation, hvor individer og indgår i og spiller en rolle sammen med andre og betinget af andre. Individer er både målet for magt, men de er også instrument for magten. Med andre ord er vi både skabt af de omstændigheder, som vi er en del af, og samtidig er vi igennem vores handlinger med til at skabe omstændighederne for andre.

Den fjerde metodiske forholdsregel følger af dette. Selvom magt skal forstås som en netlignende organisation så skal vi ikke konkludere, at magt er den bedst distribuerede ting i verden. Derfor skal vi heller ikke forsøge en deducerende tilgang, hvor magt analyseres ud fra et center, hvorfra den spreder sig ud til alle elementer i organisationen. Magt skal analyseres nedefra og op.

”One must rather conduct an ascending analysis of power, starting, that is, from its infinitesimal mechanisms, which each have their own history, their own trajectory, their own techniques and tactics, and then see how these mechanisms of power have been – and continue to be – invested, colonised, utilised, involuted, transformed, displaced, extended etc., by ever more general mechanisms and by forms of global domination” (Foucault, 1980, p. 99).

Magten er på denne måde en langt løsere struktur sammensat af mange forskellige mekanismer og procedurer, som hver har deres egen historie, deres egen udvikling, deres egne teknikker og taktikker. Det er også på denne måde, at magt skal forstås som et netværk af forskellige praksisser, teknikker og procedurer. Magten er et sammenrend af forskellige kræfter og relationer. I forhold til organisationsteorien betyder dette, at organisationen ikke skal ses som udløbende fra et center såsom ledelsen, hvilket ellers er et centralt argument i dele af organisationsteorien, navnlig i de dele som Borum kalder den teknisk-rationelle og humanistiske ændringsstrategi (Borum, 1995, kap. 4 og 5. Se tabel s. 117 for en sammenfatning af ændringsstrategierne i organisationsteorien). Ledelsen er kun en del af omstændighederne i organisationen, ligesom ledelsen kun kan fastsætte rammerne for handling. Medarbejdere og andre aktører er med andre ord altid medforfattere, idet de skal omsætte rammerne og direktiverne til handling (Czarniawska, 1997, p. 14).

Den femte og sidste metodiske forholdsregel foreskriver at vi ikke skal opfatte magtens mekanismer som resultatet af ideologi. Det er meget muligt at magten er blevet efterfulgt af ideologi. Men magt er på en måde både meget mere og meget mindre end ideologi.

”It is the production of effective instruments for the formation and accumulation of knowledge – methods of observation, techniques of registration, procedures for investigation and research, apparatuses of control. All this means that power, when it is exercised through these subtle mechanisms, cannot but evolve, organise and put into circulation a knowledge, or rather apparatuses of knowledge, which are not ideological constructs” (Foucault, 1980, p. 102).

Dette er de fem metodiske forholdsregler for studiet af magt. Spørgsmålet er selvfølgelig, om vi opnår vores formål som blev defineret i forbindelse med de tre typer brug af historien: the parodic, the dissociative, the sacrificial. I denne forbindelse kan vi også stille spørgsmålet om, hvor langt tilbage i historien vi skal gå for at få en passende dybde i vores magtanalyser. Dette er et spørgsmål, som vel kun kan besvares i forhold til den konkrete situation og den konkrete problemstilling. Men det er min opfattelse, at Foucaults analyser ikke nødvendigvis kun kan bruges i de meget lange forløb. Retningslinjerne kan meget vel anvendes i de kortere forløb og give andre konklusioner end hvad andre metoder tilbyder. Dette skyldes også, at hukommelsen i den moderne organisation har en tendens til at være meget kortvarig og måske er blevet endnu mere kortvarig de senere år i et samfund, hvor fokus i samfundet er mere og mere på fleksibilitet og forandring frem for rutiner og bureaukrati (Sennett, 1999). Jeg tror derfor heller ikke, at behovet er blevet mindre for analyser, som kan hjælpe os til at problematisere og genoverveje vores værdier, snarere tværtimod.

6. References

Alvesson, M. (1996). *Communication, power and organization*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.

- Argyris, C. (1999). *On Organizational learning*. Malden, MA: Blackwell Publishers Inc.
- Benson, J. K. (1977). Organizations: a dialectical view, *Administrative Science Quarterly*, 22(1), 1-21.
- Boje, D. (2001). *Narrative Methods for Organizational and Communication Research*. London: Sage.
- Borum, F. (1995). *Strategier for organisationsændring* (Strategies for organizational change). København: Handelshøjskolens Forlag.
- Clegg, S. (1998). Foucault, power and organizations. In Mckinlay, A. & K. Starkey (Eds.), 1998. *Foucault, management and organization Theory* (pp. 14-28). London: Sage.
- Clegg, S.R. (1989). *Frameworks of power*. London: Sage.
- Czarniawska, B. (1997). *Narrating the organization - dramas of institutional identity*. The University of Chicago Press.
- Deal, T.E. & A.A. Kennedy (1984). *Virksomhedskultur – Virksomhedslivets ceremonier og ritualer* (Corporate Cultures: The Rites and Rituals of Corporate Life). Schultz Forlag.
- Flyvbjerg, B. (2001). *Making social science matter – why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge University Press.
- Flyvbjerg, B. (1991a). *Rationalitet og magt, bind I, det konkrete videnskab* (Rationality and power, volume I, the science of the concrete). Akademisk Forlag.
- Flyvbjerg, B. (1991b). *Rationalitet og magt, bind II, et case-baseret studie af planlægning, politik og modernitet*. (Rationality and power, volume II, a case-based study of planning, politics and modernity). Akademisk Forlag.
- Foucault, M. (1995). *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1993). Excerpts from 'the history of sexuality: volume 1: an introduction. In J. Natoli and Linda Hutcheon (Eds.), *A postmodern reader* (pp. 333-341). State University of New York Press.
- Foucault, M. (1984). Nietzsche, genealogy, history. In P. Rabinow (Ed.), *The Foucault reader* (pp. 76-100). New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1980). Two lectures. In C. Gordon (Ed.), *Power/Knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977 by Michel Foucault* (pp. 78-108), New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and punish - the birth of the prison*. Harmondsworth: Penguin.

Foucault, M. (1978). *Seksualitetens historie - viljen til viden* (The history of sexuality - volume 1). København: Rhodos.

Foucault, M. (1970). *The order of things*. London: Tavistock.

Foucault, M. (1967). *Madness and civilization - a history of insanity in the age of reason*. London: Tavistock.

Hardy, C. and S. Leiba-O'Sullivan (1998). The power behind empowerment: implications for research and practice, *Human Relations*, 51(4), 451-483.

Hardy, C. and S.R. Clegg (1996). Some dare call it power. In S.R. Clegg, C. Hardy & W.R. Nord (Eds.), 1996. *Handbook of organization studies* (pp. 622-641), London: Sage.

Hardy, C. and N. Philips (2004). Discourse and Power. In D. Grant, C. Hardy, C. Osrick and L. Putnam. *The Sage Handbook of Organizational Discourse*, Sage Publications, 299-316.

Haugaard, M. (1997). *The Constitution of Power. A Theoretical Analysis of Power, Knowledge and Structure*. Manchester University Press.

Israelsen, P., Hanne Nørreklit og Lennart Nørreklit (2002). *Validity of management control - towards constructivist pragmatism*: Working paper, Department of International Business.

Jørgensen, K.M. (2002). The Meaning of Local Knowledges. *Scandinavian Journal of Management*, 18, 29-46.

Jørgensen, K.M. (2000). Management Struggles with Organizational Changes. Ph.D. Dissertation, Aalborg University: Department of Business Studies.

Kendall, G. & G. Wickham (1999). *Using Foucault's methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Latour, B. (1996). *Aramis, or the love of technology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lukes, S. (1974). *Power - A radical view*. Macmillan.

Nietzsche, F. (1992). On the genealogy of morals. In Kaufmann, Walter (ed.), *Basic Writings of Nietzsche*, pp 437-600, New York: The Modern Library.

O'Connor, E. (1999). The Politics of Management Thought: A Case Study of the Harvard Business School and the Human Relations School, *Academy of Management Review*, 24(1), 117-131.

Sennett, R. (1999). *Det fleksible menneske*. Forlaget Hovedland.

Taylor, F.W. (1982). The principles of scientific management. In P.O. Berg & P. Daudi (Eds.), *Traditions and trends in organization theory : a book of readings* (pp. 44-59). Lund: Studentlitteratur.

Tryggestad, K. (1995). *Teknologistrategier og postmoderne kapitalisme - Introduksjon av computerbasert produksjonsteknikk* (Technology strategies and postmodern capitalism - the introduction of computerbased production technology). Lund Studies in Economics and Management 26, The Institute of Economic Research: Lund University Press.

Weber, M. (1971). *Makt og byråkrati - Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier* (Power and bureaucracy - Essays about politics and class, social research and values). Gyldendal, Norsk Forlag.